

Körmenetek Szászváron

A körmenet a latin *processio* főnévből való, ami 'felvonulás'-t is jelöl. Az Árpád-kor végéről csupán egy processiót ismerünk a megyénkből, ez a Pécsi Misekönyv lapjain maradt fenn. Ekkor Szécsi Pál püspök (1278-1305) elrendelte, hogy az Úrnapját követő pénteken égiháború és villámcsapás ellen („*contra tempestatem et fulgura*”) körmenetet tartsanak. Ennek kiindulópontja a Pécs főterén álló, akkori Szent Bertalan titulusú templom (utóbb Gázi Kaszim pasa dzsámi, ma: Belvárosi templom) volt. E középkori körmenet a mai Hunyadi úton északra haladt a Mecsek-kapun keresztül elérve a Szűz Mária szőlőhegyet, amely a mai Kálvária dombbal azonosítható. Innen a könyörgéseket követően levonultak a Malomséd nevű településrészhez, ahol a Krisztus-teste kápolnában szentmisét celebráltak, majd a processió visszatért a város főplébániájához.¹

Szászvár középkori történetét tekintve sem maradt fenn híradásunk körmenetekről. Csak a török hódoltság múltával, a 18. század elejéről rendelkezünk néhány adatmorzsával, amelyek főként a kánoni vizitációkban lelhetőek fel. Ezeket a korabeli plébánosok gondosan bemásolták a parókia történetébe és így ott olvashatóak latinul.

A körmenetek liturgikus kellékei a következők voltak: körmeneti kereszt, zászlók, fáklyák. Szentséges körmenetekkor, tehát Húsvétkor és Úrnapján vitték a

baldachint is, amely kifejezés Bagdad latin nevéből (Baldach) származik. Eredetileg 2, vagy 4 rúdra erősített arannyal átszótt bagdadi selyemből készült mennyezet, amely az eget szimbolizálja.

A szászvári processiókra az első újkori bizonyítékaink a körmeneti zászlók és baldachin említése a forrásainkban. Már az 1721-es vizita egy ilyen körmeneti zászlót ír le, amelynek az egyik oldalán a Boldogságos Szűz Máriát, a másikon Szent István királyt ábrázolja.

1729-ben ezt a zászlót még részletesebben is jellemzik: piros színű, gyapotból készült és már szakadozott állapotú volt. Tehát nyilván azért sokat használhatták korábban is. A zászló egyik oldalán lévő kép, egy kezdetleges festmény, amelyen a Szent Szűz a falubeliek csoportját oltalmazza, a másik oldalán pedig Szent István felajánlja a koronát és a jogart Magyarország Nagyasszonyának. Valószínű, hogy ez a zászló még megvolt az 1742-es vizita idején is, mivel a leírása hasonló, kis különbséggel. Az egyik oldalán Szűz Mária kezéből fogadja Szent István a koronát, a másik oldalán pedig Szűz Mária képe volt látható. Érdekessége még ennek a zászlónak, hogy a korára is utalnak, mivel azt jegyzik le róla, hogy a kegyes emlékezetű Radonay Mátyás pécsi püspök (1687-1703) benedikálta. Tehát ezen adatból arra lehet visszakövetkeztetni, hogy már 1703 előtt is volt processió Szászváron, amikor még nem is alakult újjá a plébánia. Szentséges körmenetet (az Oltáriszentséggel) akkor még nem lehetett megtartani, mivel ahhoz felszentelt papra lett

volna szükség. Valóban, a törökök kiűzését követően általános paphiány mutatkozott a vidékünkön is. Így azokban az években világi emberek püspöki engedéllyel gondozták a híveket. Őket nevezték licenciátusoknak. Közülük Szászváron Mucsey Mátyás neve maradt fenn. Csak 1706-tól vannak adataink arról, hogy a pécsi pálosok szolgáltak Szászváron misszionárius módjára.²

1774-ben Nagy István plébános idején, amikor már épült a mai kőből készült templomunk még mindig csupán egy baldachint és egy körmeneti zászlót említenek. Ez az állapot fennmaradt 1810-ig, de az 1829-es vizita már 4 körmeneti zászlóról emlékezik meg, amely már jelzi a körmenetek intenzitását. 1856-ban is ezt az állapotot jegyzik le és egy baldachint említenek. 1864-ben egy jámbor hölgy az ifjúság iránti szeretetből indítva egy piros zászlót adományozott a diákoknak, melynek egyik oldala Szent Alajos, a másik pedig Szűz Mária képével volt díszítve. Ezt Úrnapkor áldotta meg Schmidt Alajos plébános azzal a meghagyással, hogy azt a legjobb tanuló hordozza a körmeneteken. Látható, hogy akkoriban a körmeneteken való segítő részvétel külön megtiszteltetésnek számított, még az ifjúság körében is.³

A 19. század végétől időszakonként elkészülő plébániai leltárak adatait is bevonhatjuk még a további vizsgálódásunk körébe. Az 1895-ből fennmaradt leltár szerint 2 körmeneti feszület és egy baldachin két alapfával volt regisztrálva, ennek a becsértékét utóbb 1910-ben 160 koronában adták meg. Ekkor már az őrzési helyén egy új dobogó volt alatta. A

szászvári templom 1913-as nagy restaurációja úgy tűnik, hogy nem érintette ezt az elhasználódott baldachint, mivel azt *”ütött, kopott, szégyenletes”* állapotúnak jellemzik. A körmeneti zászlókat a hívek hozták, ők ajándékozták az egyháznak. A leltári rubrikában „gyarlók” jelzővel illették, mármint nem a híveket, hanem a zászlók minőségét... Számuk vitatott, mivel a beírt 16 vélhetően elírásnak tekinthető (talán csak 6 lehetett), de így is a körmenetek népszerűségének a növekedését mutatják.

Csak 1928-ra sikerült lecserélni a korábbi rossz állapotú régi baldachint. Az új selyem szövet része igényes kivitelű mezőkövesdi matyó munka lett, amely 170 pengőbe került. A fa része négy rúddal és a tartók helyben lettek elkészítve, illetve megújítva 30 pengő költséggel. Még 4 díszes fáklyatartóval is gazdagodott ekkor a templom. 1935-re már csupán 2 zászlót és 2 körmeneti keresztet emlegetnek, amely a jelenlegi állapotnak felel meg.⁴

Az alábbiakban az egyházi év liturgiájához igazodva, annak időrendiségében adjuk közre a szászvári körmeneteket. Minden ünnep eredetéről igyekszünk dióhéjban is szólni. Ehhez elsődleges forrásunk a „Ceremoniale” nevű, vegyes latin és magyar nyelvű liturgikus gyűjtemény, amelyet 1888-1892 között állított össze Gadó Sándor szászvári káplán. Ehhez utóbb a plébánosok további kiegészítéseket fűztek, utoljára Rudolf Mátyás 1920-ban.⁵

Gyertyaszentelő Boldogasszony: február 2.

Az ünnep eredetileg Urunk bemutatása a templomban (Vö: Lk. 2, 22-23), de a gallikán liturgia a 10. századtól egyre inkább a Mária tiszteletét emeli ki. Magyarországon már az 1092-es szabolcsi zsinat a kötelező ünnepek sorában említi meg, a 12. századtól hazánkban általánosan elterjedt. Egy 1494-es adat szerint a szentmisén királyaink a főpapok és az országnagyok között gyertyát osztottak ki. Az Érdy-kódex 1527-ben „Asszonyunk Mária tisztulatja”, Mária tisztulásának napjaként írja le ezt az ünnepet. Gyertyaszentelő Boldogasszony napján Szászváron körmenetet tartottak a templom körül.⁶

Virágvasárnapi körmenet, pálmák vasárnapja.

Jézus Jeruzsálembé való királyi bevonulásának liturgikus emlékezete. A húsvét megünneplésére Jézus Jeruzsálembé érkezik. A felzarándokolt nép pálmaágakat szedve kivonult eléje és így köszöntötte: „*Hozsanna! Áldott, aki az Úr nevében jön, Izrael királya!*” (Jn. 12,12-19) Jézus talált ott egy szamárcsikót és felült rá, és ahogy az Írás mondta Zakariás próféciájára visszautalva: „*Ne félj, Sión leánya! Nézd, királyod jön, nőtényszamár csikóján.*” (Jn.12,15)

A virágvasárnapi körmenet jeruzsálemi eredetű. A püspök Jézushoz hasonlóan szamárháton vonult be a szent városba, a kanonokok és a hívek ruhájukat terítették eléje. A nép a falakon kívül gyülekezett, ott volt a pálmaszentelés. Nálunk, mivel pálma nem volt a pap barkát szentelt, majd a hívek énekelve megkerülték a templomot. Az ajtó be volt zárva.

Visszaérkezve a pap a körmeneti kereszttel háromszor megörgette a templom ajtót, amely ez után kitárult és megkezdődött a szentmise. Szászváron a templom körül folyt le a virágvasárnapi körmenet, a két világháború között viszont már a Kálváriára vonultak fel a hívek.⁷

Nagypéntek. Kálváriajárás.

Urunk szenvedésének emlékezete. Nagypénteken a liturgia reggel 9-kor kezdődött az előszenteltek miséjével („Missa praesanctificatorum”) ezután a „Keresztények sírjátok” ének hangzott el, majd pedig szentbeszéd következett. Délután fél 3 körül indult el a keresztút („Via Crucis”) a templomon belüli stációkhoz. Ennek végeztével a pap az oltárnál az „Uram irgalmazz, Krisztus kegyelmezz nekünk” könyörgést mondja. Ezután a kántor elénekli a „Krisztus kínszenvedéséről szóló litániát”, majd pedig megindult a processió a Kálváriára. Ha nem fejezték volna be még teljesen a templomban a litániát úgy azt menetközben is énekelték. A Kálvárián öt Miatyánkot és Üdvözlégyet mondtak el közösen, majd az „Imádunk Téged Krisztus és áldunk Téged” következett. Ezt követően visszavonultak a templomba.

A nagypénteki kálváriajárás 1932-ben például elmaradt a zord idő és a jeges, havas út miatt.⁸

Föltámadási körmenet: Nagyszombat.

Jézus Krisztus föltámadásának nem szorosan vett liturgikus ünneplése a 17. századtól terjedt el. Akkoriban, a katolikus megújulás részeként felelevenítették a középkorból az Oltáriszentség fölemelését a szent sírból, amelyhez szentséges körmenetet kapcsoltak. Már az 1625-ből való esztergomi rituáléban megtalálható ennek a szokása, amely napjainkig él. Az Oltáriszentséget a baldachin alatt viszi a pap és négy alkalommal szentségi áldást ad. A baldachint és a fáklyákat vinni megtiszteltetésnek számított. A föltámadt Krisztus szobrát, az Alleluja szobrot egy arra érdemes férfi viszi, amelyet a körmenet végén az oltárra helyeznek, ahol Áldozócsütörtökig maradt, amely a húsvétra elvégzendő kötelező gyónás határnapja volt. Szászváron 6 órakor kezdődött a föltámadási körmenet, amely a Kálváriára indult. 1932-ben viszont a zord időjárás miatt csupán a templomot tudták megkerülni a hívek, mivel a Piac tér sártengerré változott.⁹

Búzaszentelő körmenet, búzaszentelés. Április 25.

Szent Márk evangélista liturgikus ünnepén, vagyis április 25.-én tartották meg, noha szorosabb kapcsolódása nincs az evangélistához. A hagyomány szerint még a 4. század közepén Liberius pápa rendelte el a pogány „ambarvalia” ünnep helyettesítésére. Hazánkban már a középkorban is tartottak búzaszentelőt. A plébánia templomból indultak ki a határba a búza-, és gabonaföldek megáldására, útközben a Mindenszentek litániáját énekelték. A megfelelő határrészhez érkezve a celebráns megáldotta a mezőt, majd

pedig visszatértek a templomba. A szászvári liturgikus gyűjteményben csak röviden említik meg, egy későbbi betoldás szerint 7 órakor volt a szentmise, majd azt követte a processió. Szent Márk napkor termékenységet biztosító hiedelemként a szászi asszonyok uborkamagot vittek magukkal a körmenetre, hogy az jól keljen ki.¹⁰

Nepomuki Szent János ünnepe. Május 16.

Május 16.-án a gyónási titok e népszerű mártírjának emelt, sajnos ma már nem létező szászvári kis kápolnához vonult a körmenet. Nepomuki Szent János IV. Vencel cseh király feleségének a gyóntatója volt, akit a király nem tudott semmivel rávenni arra, hogy a királynő gyónását neki felfedje, ezért a Prágát átszelő Moldava folyóba ölette. A mártírt 1729-ben kanonizálta az egyház. Szászváron e szent számára egy kis kápolnát emeltek még 1829 előtt. Először a Völgységi-patak déli oldalán volt az épület, majd áthelyezték az északira. A Tanácsköztársaság idején a kápolnában lévő szobrot megrongálták, amelyet Diczenti Gyula káplán a saját költségén renováltatott. Ekkor ismét egy kicsit odébb lett helyezve a kápolna, az időközben felépített Stefánia kerítésének a sarkához. A két világháború között a szépen feldíszített kápolnához nagy számban járultak a hívek, közöttük az iskolások is körmenettel. E kápolnánál a Nepomuki Szent János tiszteletére íródott litániát végezték el, majd pedig három Miatyánkot és Üdvözlégyet énekeltek el. Ezután a körmenet visszatért a templomba. Az ünnep teljes nyolcadát megtartották, vagyis május 16-ot követő

nyolc napon keresztül vonult processió e kis kápolnához. Az esti fél 8-as harangszót követően kiment a pap a mesterrel (ez volt a kántor régies elnevezése) papi karingben és stólában térdelve elmondta a Nepomuki Szent Jánosról szóló litániát. A szertartás alatt két gyertya égett. Az áhítat befejeztével visszatértek a templomba.¹¹

Keresztjáró napok.

Áldozócsütörtök, vagyis Urunk mennybemenetele („Ascensio Domini”) a húsvét utáni 40. nap előtti hétfő, kedd és szerda, testi-lelki javakért könyörgő imádságos napok voltak. Ekkor a templomból a falu végeit jelölő keresztekhez vonult a körmenet. Közben a hívek zsoltárokat és litániákat énekeltek. Szászváron ezeken a napokon 7 órakor volt szentmise (egy utólagos betoldás szerint), majd pedig processió indult a keresztekhez. Hétfőn a Györe irányában lévő „Böröcz-köröszt”-höz indultak. Kedden a Kárász felöli, valójában Vékény irányában álló kereszt került sorra. Vélhetően ez volt a „Kiss György-féle” kereszt, régebben annak az „elődje”. Végül pedig szerdán Okány felé, az akkori faluvégét jelölő „Róth-köröszt” következett, ahová a processió vonult.¹²

A gyűdi búcsúsok fogadása.

Nem sorolhatjuk a „klasszikus” értelemben vett körmenetek közé. A Máriagyűdre igyekvő búcsúsokat a pap pünkösöd előtti pénteken fogadta és kivezette őket a Kálváriához. Itt miután elmondtak három Miatyánkot és három Üdvözlégyet

elbocsájtja őket. Pünkösöd másnapján a visszaérkező zarándokok fogadására a plébános szintén eléjük ment a Kálváriára, ahol egy antifóna következett, majd pedig „Asperges” áldással bocsátotta el őket.¹³

Szenháromság ünnepe.

A pünkösöd utáni vasárnap tartották a háromszemélyű egy Isten tiszteletére. Először Lüttichben volt ilyen körmenet még a 10. században, majd XXII. János pápa 1334-ben rendelte el a teljes egyházban a megünneplését. A kiemelt szerepet a barokk vallásosságban kapott, mivel az akkori egyházi művészet hierarchikus szelleméhez nagyon jól illeszkedett a Szenháromság misztériuma, az istenség misztikus szintézise.

Szászváron az első Szenháromság szobor még 1783-ban lett felállítva, amely a hajdan itt lévő sárból és szalmából készített ideiglenes kis templom szakrális emlékét őrizhette meg. A második, napjainkban is láthatót Szászi János telkes gazda 1827-ben állította. Ezen a már klasszicista stílusjegyeket viselő Szenháromság oszlopon látható az idősebb Atyaisten, mellette a Fiú, alattuk pedig galamb szimbolizálja a Szentlelket. Szászváron egy utólagos bejegyzés szerint 10 órakor volt a körmenet a Piac téren álló szoborhoz. Amúgy volt olyan időszak a falu múltjában 1925 és 1957 között, amikor a korábbi Piac teret hivatalosan is Szenháromság térnek nevezték.¹⁴

Úrnap

Az Eucharisztia iránti nyilvános, templomon kívüli tisztelet az 1270-es években Kölnből terjedt el. Krisztus felmutatásával a világ hódolatát fejezték ki Neki. E körmenet során a pap a baldachin alatt viszi az Oltáriszentséget, előtte fehér ruhás kislányok virágszirmokat szórnak. A körmenet útvonalába eső szabadtéri oltárok legtöbbször zöld ágakkal készített lombsátrak voltak, amelyekbe képeket, szobrokat állítottak. A négy oltár a négy világtáj felé nézett. Mindegyiknél egy-egy evangéliumi részletet olvas fel a pap, majd pedig szentségi áldást ad. Szászváron az úrnapi körmeneti sátrak felállítási helyéről ugyan nem szól a „Ceremoniale”, de feltételezhetjük azt, hogy a keresztjáró napokhoz hasonlóan, a templom relatív közelségében lévő útmenti keresztekénél voltak ezek. Az ünnep teljes nyolcadán misét celebráltak. Úrnapkor a legtöbb háznál fánkot sütöttek, azzal a kívánsággal, hogy a hízó is olyan gömbölyű, kövér és zsíros legyen, mint a zsírban sült fánk.¹⁵

Újabb keletű fejlemény, hogy a 2000-es évek elejétől a Vár utca körül készültek el az úrnapi sátrak, illetve oltárok. Az ekkori körmenetek már viszonylag jól dokumentáltak, mellékletben jó néhány fotót közlünk is róluk. Napjainkra már csupán két körmenetet lehet megtartani a felsorolt 10-ből, viszont liturgikus szempontból a legfontosabbakat: a föltámadásit és az úrnapit. A virágvasárnap processió csak ünnepélyes bevonulássá változott. Ez a jelen. Mi a körmeneteink lelki tartalma? Elindulunk Jézustól és hozzá is

érkezünk vissza, mivel „benne élünk, mozgunk és vagyunk”(Ap. Csel 17,29).

Patton Gábor

Jegyzetek:

1.Fedeles Tamás: Pécs a középkorban. In: A pécsi egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009-1543) Szerk.: Fedeles Tamás-Sarbak Gábor-Sümegei József Pécs 2009-189. p.

2.Pécsi Egyházmegyei Levéltár (a továbbiakban: PEL. rövidítéssel) Historia Parochiae Szásziensis PEL_III.128_Szaszvar_historia_vol_I_0003. Merényi Ferenc: Domsics Mátyás egyházlátogatása (canonica visitatio) Baranyában 1729-ben. Pécs 1939-31-32. p. Visitatio Canonica Dioecesis Quinqueecclesiensis 1738-1742. A bevezető tanulmányt írta és a forrásokat közreadja: Gőzsy Zoltán-Varga Szabolcs Pécs 2009-198. p. Brüstle Josephus: Recensio universi cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis. Quinque-Ecclesiis tomus IV. 1880-547. p. A baldachin eredetéről ld.: <http://lexikon.katolikus.hu>

3.PEL_III.128_Szaszvar_historia_vol_I_0011, 0018, 0031, 0087, 0089. Az 1829 évi vizitáció külön forrásként ld.: PEL_I.1.a.1_1829_536_Szaszvar_0006. Az 1864-ből való bejegyzést idézi Várszegi Alajos is, de tévesen 1863-ra keltezte. Várszegi Alajos: Szászvár (monográfia) Szászvár 1991-164. p.

4.PEL_I.1.e._57_1895_XI_0076,0077.PEL_I.1.e._58_1900_XI_0074.PEL_I.1.e_60_1910_XI_0073. PEL_I.1.e_61_1915_XI_0081. PEL_I.1.e_63_1935_IX_0051. PEL_III.128_Szaszvar_historia_vol_II_0023.

5.PEL_III.128_Szaszvar_historia_vol_III_0147, 0148. (a továbbiakban: „Ceremoniale” rövidítéssel.)

6.Ceremoniale. „Áldozócsütörtök” In: <http://lexikon.katolikus.hu>

7.Ceremoniale. „Virágvasárnapi körmenet” In: <http://lexikon.katolikus.hu>
PEL_III.128_Szaszvar_historia_vol_II_0041.

8.Ceremoniale. PEL_III.128_Szaszvar_historia_vol_II_0041. A keresztútról ld. bővebben: Patton Gábor: Keresztút a szászvári templomban. In: www.szaszvariblebania.hu

9.Ceremoniale. „Föltámadási körmenet” In: <http://lexikon.katolikus.hu>

10.Ceremoniale. „Búzaszentelő körmenet” In: <http://lexikon.katolikus.hu>
Várszegi: i. m. -227. p.

11.Ceremoniale. E kis kápolna történetéről és annak patrónusáról ld. bővebben: Patton Gábor: Volt egyszer egy Nepomuki Szent János kápolnánk... In: www.szaszvariblebania.hu

12.Ceremoniale. Patton Gábor: A szászvári Szentháromság szobor, a Kálvária és az útmenti keresztek. In: www.szaszvariblebania.hu

13. Ceremoniale.

14.Ceremoniale. Patton Gábor: A szászvári Szentháromság szobor, a Kálvária és az útmenti keresztek. In: www.szaszvariblebania.hu A Szentháromság ünnepe In: http://hu.wikipedia.org/wiki/Szentháromság_ünnepe.

15.Ceremoniale. „Úrnap” In: <http://lexikon.katolikus.hu> Várszegi: i. m.-228. p.